

نکات مهم درس ۱

تهیه و تنظیم: حسن نظری

مقدمه

برای شناخت هر علمی نیازمند منابع هستیم. با مطالعه و بررسی منابع مختلف می توانیم دانش خود را در آن علم افزایش دهیم. علم تاریخ نیز اینگونه است و منابع متعددی وجود دارد تا ما به کمک آن ها به شناخت تاریخی دست پیدا کنیم. در این درس با مهم ترین منابع تاریخی آشنا می شوید.

گونه های مختلف منابع تاریخی

در یک تقسیم بندی کلی، منابع تاریخی به دو دسته ی منابع غیر نوشتاری و منابع نوشتاری تقسیم می گردد.

منابع غیر نوشتاری

همانگونه که از نامش پیداست، این گونه از منابع به چیزهایی گفته می شود که به صورت مکتوب و نوشته شده در نیامده است. یعنی با ابزارهایی سر و کار داریم که یا به صورت عینی و ملموس قابل مشاهده هستند یا جزئی از فرهنگ عامیانه یک سرزمین را تشکیل می دهند. منابع غیر نوشتاری به سه دسته تقسیم می شود:

(۱) محوطه ها و بناهای باستانی: مثل تخت جمشید، حرم امامان، مساجد مختلف و ...

(۲) ابزارها و وسایل ساخت انسان: مثل کوزه، سفال، شمشیر، نیزه، سکه و ...

(۳) آثار شفاهی: مثل قصه های عامیانه، ترانه های محلی، لالایی های محلی و ...

منابع نوشتاری

این گونه از منابع به صورت نوشته و مکتوب درآمده است. محقق و مورخ با مراجعه به این نوشته ها می تواند به اطلاعات تاریخی دست پیدا کند. منابع نوشتاری به شش دسته تقسیم می گردد:

(۱) کتاب های تاریخی: به منابع نوشتاری که به قصد تاریخ نویسی و بیان حوادث گذشته به نگارش در آمده، کتاب های تاریخی گفته می شود. ممکن است کتاب های دیگری وجود داشته باشد که حاوی مطالب تاریخ نیز باشند، اما چون به قصد نگارش تاریخ تدوین نشده اند به آن ها کتاب تاریخی گفته نمی شود. کتاب های تاریخی به پنج شاخه تقسیم می شود:

(۱-۱) **تاریخ های عمومی:** کتاب های تاریخی که محدود به زمان یا مکان خاصی نیستند و حوادث ساکنان مناطق مختلف در زمان های مختلف را نوشته اند. این نوع شیوه از قرن سوم هجری در ایران آغاز شد و تا پایان قاجاریه ادامه داشت. این کتاب ها از حوادث مربوط به آفرینش انسان، زندگانی پیامبران و پادشاهان اساطیری آغاز شده و به وقایع زمان خود نویسنده ختم می شود.

*مهم ترین تاریخ های عمومی: تاریخ طبری - تاریخ بلعمی (ترجمه تاریخ طبری است) - جامع التواریخ

(۲-۱) **تاریخ های محلی:** این نوع کتاب ها به زمان خاصی محدود نمی شوند اما قطعا محدود به مکان خاص هستند. زیرا که تاریخ یک منطقه و سرزمین به خصوصی را مورد توجه قرار داده اند.

*مهم ترین تاریخ های محلی: تاریخ سیستان - تاریخ رویان - فارسنامه

(۳-۱) **تاریخ های سلسله ای:** نوشته هایی که ممکن است به مکان خاصی محدود نباشد اما محدود به زمان خاص است. زیرا یک سلسله احتمال دارد در سرزمین های مختلف تشکیل و پایان یافته باشد اما از لحاظ زمانی محدود به همان تولد و مرگ سلسله است.

*مهم ترین تاریخ های سلسله ای: تاریخ بیهقی - التاجی فی اخبار دوله الدیلمیه - عالم آرای عباسی

(۴-۱) **تک نگاری:** کتاب هایی که به قصد بیان و توصیف تاریخ زندگی یک پادشاه یا فرمانروای خاص نوشته شده اند. بنابراین از لحاظ مکانی و زمانی محدود به محل زندگی و طول عمر آن شخص خاص می باشند. این نوع نوشته ها از زمان تیموریان به بعد رواج یافت.

*مهم ترین تک نگاری ها: عجائب المقدور فی نوائب تیمور - فتوحات شاهی

۱-۵) تاریخ های منظوم: کلمه ی نظم در اینجا به معنای شعر است و تاریخ منظوم یعنی کتاب های تاریخی که به صورت شعر نوشته شده است. برخی مورخان کتاب های خود را به صورت شعر می نوشتند زیرا هم جذاب تر بود و هم مردم عادی جامعه می توانستند آن ها را حفظ کنند تا از گزند فراموشی در امان بماند.

*مهم ترین تاریخ های منظوم: شاهنامه فردوسی - ظفر نامه حمدالله مستوفی - شاه اسماعیل نامه

نکته: ممکن است برخی کتاب های تاریخی شامل چند مورد از موارد بالا باشد. مثلا کتاب شاه اسماعیل نامه، هم کتابی منظوم و به صورت شعر است و از طرف دیگر در قسمت تک نگاری گنجانده می شود چون که شرح حال زندگی یک شخص خاص به نام شاه اسماعیل است.

۲) سفرنامه ها: دومین بخش از منابع نوشتاری تاریخ، سفرنامه ها هستند. این نوع نوشته ها در بیان تاریخ اجتماعی و زندگی توده ی مردم اهمیت فراوانی دارد. مثل سفرنامه ناصر خسرو و سیاحت نامه شاردن.

۳) نوشته های جغرافیایی: نوشته هایی که به منظور بررسی جغرافیای یک سرزمین نوشته شده اما دارای نکات تاریخی ارزشمندی نیز هستند. به خصوص در مورد کاروانسراها، راه ها، پل ها و نژاد مردمان.

۴) ادبیات و متون ادبی: مثل بوستان و گلستان سعدی که در کنار ظرافت های ادبی، حاوی نکات تاریخی در مورد زندگی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مردم بوده است.

۵) سیاست نامه و اندرزنامه: اندرزها و توصیه های پادشاهان و وزیران به جانشینان خود که در مورد نهادهای سیاسی و اقتصادی اطلاعات سودمندی دارند. مثل سیاست نامه خواجه نظام الملک توسی.

۶) سایر نوشته ها: تالیفاتی که در هیچ کدام از موارد بالا نبوده اما دارای اطلاعات تاریخی هستند. مثل احادیث، متون فقهی و دینی، تقویم ها.